

DIALECTICA LUMINILOR LA HEGEL

VLAD MUREȘAN

Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj-Napoca

Abstract. We are so accustomed to associating the dialectic of Enlightenment to Adorno that we neglect an alternative critique by Hegel, the first one to demystify instrumental reason as the primal result of Enlightenment. Hegel argues that there are basically two contradictions: the Enlightenment's attack on faith and then the Enlightenment's contradiction with itself. Against the first, Hegel proves that the intellection is as one sided as the faith as complementary abstract solutions that speculative reason alone can unify. As to the second, Hegel argues that the Enlightenment separates itself into the opposing views of deism and atheism. Hegel holds these two abstract solutions as philosophically false, beneath the level already achieved by Descartes. Finally we argue that in exposing the self-destructive nature of Enlightenment, Hegel clearly anticipates how postmodernism is inherent in modern criticism of pre-modern metaphysics.

Keywords: Hegel, Enlightenment, dialectic of Enlightenment, faith, utility, nihilism

§ 1. Înțelegerea de sine a Iluminismului. Conștiința iluministă se autoidentifică drept conștiință de sine a revoluției științifice, revoluție deja împlinită prin Descartes, Bacon sau Newton. Altfel spus, *les philosophes* nu sunt ei înșiși *creatorii* noii științe, ci *apostolii* noii științe pe care cred că o difuzează la nivelul maselor printr-o critică populară: pamflet, eseu, dialog, satiră, ironie, adică *populism*. Conform acestei conștiințe de sine, rațiunea naturală antică ar fi fost abandonată în bucla „obscurantismului medieval” al rațiunii supranaturale și abia iluminismul ar reveni la rațiunea naturală ca o conștiință de sine a revoluției științifice¹.

§ 2. Critica hegeliană a înțelegerii de sine a Iluminismului. Hegel ia distanță verticală față de Iluminism și determină mai clar conținutul lui filosofic dincolo înțelegerea naratologică de sine a iluminismului. El supune dialecticii certitudinea de sine a conștiinței iluministe: ceea ce ea crede, ea nu face, iar ceea ce face, nu crede. Hegel descoperă astfel o cu totul altă epocalitate. Pornind de la definiția culturii (*Bildung*) ca *spirit înstrăinat*, el opune creștinismul ca *lume nouă* antichității greco-romane ca *lume veche*.

1. *Lumea veche a antichității* era „substanța etică” și „spiritul adevărat” realizat în cultura ce prescrie fiecăruia locul propriu, iar spiritul stă în armonie imersivă cu natura. Legea divină și legea umană, statul și familia au în *polis* locul lor organic predeterminat. Hegel vede poporul grec ca fiind conștiința fericită prin excelență, în lipsa dizarmoniei provocate de dizlocarea particularităților în universalitatea spiritului. Hegel regretă acest paradis al reconcilierii opozițiilor și explică dezintegrarea lui i) prin reflexivitatea socratică, ii) prin comedia aristofanică și iii) prin *hybris*-ul alexandrin.

¹ Dan Edelstein, *Iluminismul. O genealogie*, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2020.

2. *Lumea nouă a creștinismului* este o ruptură totală cu lumea antică. Ea introduce sciziunea avraamică a spiritului cu natura și necesitatea transcenderii acestei sciziuni. Noua lume este definită de Hegel ca *lume a înstrăinării spiritului* ce reclamă *dezalienarea spiritului* prin surmontarea autodeterminativă a datului natural. Aceasta este posibilă prin *spiritul formării (Bildung): cultură sau cultivare* ca transcendere spiritual-formativă a determinațiilor natural-incoative. *Hinausgehen* însă duce la *Entfremdung*. Ruperea spiritului (*Fürsichsein*) din determinațiile naturale (*Andersein*) convertește împlinirea cosmomorfică a lumii vechi în starea de cădere a lumii noi. Dar tocmai pierderea beatitudinii etice a armoniei imersive prin dizarmonia dispersivă deschide odiseea reconcilierii cu Esența absolută. Această transcendere debutează cu *libertatea autoformării pozitive a spiritului* în creștinism și se actualizează în Evul Mediu ca așteptare a Esenței (a *Par-ousiei*). Hegel deduce astfel Iluminismul tocmai din conștiința nefericită creștină (fără nicio legătură cu paradisul grec). Iluminismul nu va fi altceva decât încercarea radicală a conștiinței nefericite de a aboli conștiința nefericită, culminând *pozitiv* în fericirea idioată a paradisului utilității și *negativ* în fericirea obligatorie a terorii iacobine.

§ 3. Dubla dialectică a Luminilor. Argumentul nostru este că segmentul despre *Credință și Intelecție* descrie *dubla dialectică a Iluminismului*: atât i) triumful și eșecul acestuia în fața credinței cât și ii) autocolapsul acestuia în fața lui însuși. Căci negativitatea odată declanșată trece la limită în *libertatea autonegativă a spiritului*, astfel că *lumea nouă* include întreg arcu format de creștinism, iluminism și nihilism. Această diferență disruptivă între lumea veche a armoniei pozitive a spiritului cu natura și lumea nouă a sciziunii negative a spiritului față de natură fondează, pentru Hegel, conceptul întregii experiențe europene din Evul Mediu, prin modernitate până în postmodernitate: deșezădăcinarea consecventă din ancorajul natural a avut scopul de a ridica libertatea creștină din *natura finită* la *Esența infinită*. Dar denaturalizarea transgresivă a rupt *conștiința de Esență* culminând cu negația abstractă: postmodernitatea sau *scepticismul masificat*. Astfel că epoca modernă nu restaurează Antichitatea reconcilierii spiritului cu natura (cum crede Iluminismul despre sine), ci este radicalizarea deesențializantă a înstrăinării creștine (adică nu eliberarea de natură în numele *Substanței*, ci eliberarea de natură în numele *subiectului*). Ca atare, Iluminismul este un moment logic al conștiinței de sine creștine (europene) și nu al Greciei antice care este doar o falsă identitate adoptivă (proiectivă). Hegel demonstrează continuitatea proiectului creștin cu proiectul modern contra iluziei autoînțelegerii iluministe de sine ca regresie la lumea veche. Atât creștinismul cât și iluminismul țin astfel de *lumea nouă*. Grecia este lumea veche, creștinismul este lumea nouă. Iluminismul este o lume nouă în interiorul lumii noi, o noutate în interiorul noutății, care nu provine din lumea veche, ci provine *din diferențierea de sine a conștiinței creștine*, ca afirmare a libertății în subiect (ca efect) în lipsa principiului a cărui consecință este această libertate. Iar postmodernismul este lumea nouă din interiorul lumii noi din interiorul lumii noi, noutatea noutății sau depășirea depășirii.

1. ANALITICA INTELECȚIEI ȘI CREDINȚEI

Aceeași conștiință are un dublu statut. Ea aparține realității ca o *conștiință naturală* și se rupe de realitate devenind *conștiință pură*. Incizia în osmoza spiritului cu natura dedublează conștiința pură în două modalități: credința pune Esența absolută dincolo de natură ca adevăr *în sine*, pe când inteliecția pune Esența absolută dincoace de natură ca adevăr *al sinelui*. Acest antagonism poate fi rezolvat doar în rațiune.

§ 4. **Pozitivitatea credinței** (*die Glaube*) este felul în care conștiința se raportează la lumea de dincolo (*Jenseits*) de efectivitatea mundană. Această certitudine subiectivă a lumii de dincolo este o conștiință pură opusă conștiinței prinse în real. Lumea de dincolo este pentru credință *Esența absolută*. Hegel precizează însă că această credință este *gândire pură, inversul lumii de dincoace și astfel ca ceva pur și totuși dat ca „universalitate pozitivă a în-sinelui”* (Esență absolută fără mediere reflexivă).

„Credința este astfel pură conștiință a Esenței, adică a interiorului simplu, și este deci gândire, momentul principal în natura credinței care este de obicei trecut cu vederea (...) Această nemijlocire, în măsura în care gândirea pătrunde în conștiință obține semnificația ființei obiective ce stă dincolo de conștiința Sinelui. Prin această semnificație esența gândirii cade din gândire în reprezentare și devine o lume suprasensibilă care este prin esență altceva decât conștiința de sine”².

Credința corespunde conștiinței care prin transcendere *pozitivează Transcendența* prin fuga din lumea din care poate fugi total rămânând alienată ca simultan dincolo (în Esență) și dincoace (în fenomen). Dar această alienare nu trebuie înțeleasă strict *negativ* precum la Feuerbach sau Marx (care au cerut dezalienarea prin dizolvarea interiorității Esenței în conștiința de sine), ci totodată *pozitiv* care extrage conștiința din unilateralitate și menține *unitatea imanenței Sinelui cu transcendența Esenței*, chiar așa în reprezentarea imperfectă a gândirii care nu se ia pe sine ca obiect: care „are gânduri dar nu le gândește încă”, ci doar le deține în forma reprezentării³. Nemijlocirea acestui gând pur nereflectat oferă credinței naivitatea ca atingere caldă, refuzul mijlocirii reflexive fiind tocmai modul de a accede pur la Esența pură, fără travaliul determinării. Credința se predă nemijlocit Esenței ca alteritate, pentru a evada din finitate fără să interjecteze ascuțișul reflexiei în gândul pur al Ființei absolute. Receptivitatea, *încrederea în Esență* fără complicații, determinării și distincții *umane, prea umane* oferă o atingere netulburată ce dispăre odată cu reflexivitatea incisivă. Căci cerința inteliecției este în fond *nevrotică*, nefiindu-i suficient faptul că credința *are* gânduri, ci pretinzând ca acestea să fie *permanent*

² FS 301 / PhG 351.

³ „Das Bewußtsein nur *hat* diese Gedanken, *aber es denkt sie noch nicht*, oder weiss nicht dass es Gedanken sind sondern sie sind für es in der Form der *Vorstellung*”, FS 298/ PhG 348.

gândite într-un fel de stare de veghe cognitivă continuă, ca și cum toți trebuie să fie filosofi tot timpul și peste tot⁴.

§ 5. Negativitatea intelectiei. Latura opusă conștiinței pozitivului este negativitatea intelectiei (*die reine Einsicht*), o înțelegere în sens de înțelegere critică a ceva neclar ce trebuie iluminat (*Einsicht in etwas nehmen = prufend durchsehen*). Intelectia (*die reine Einsicht*) se opune deci credinței nu ca rațiune infinită (*Vernunft*), ci ca intelect finit (*Verstand*): ca intelectie pură finită în sensul tehnic al idealismului german, dar în formă negativă, inchizitivă și verificativă. Originea conștiinței iluministe este *conștiința josnică* din capitolul precedent (conștiința contestatară care profită de generozitate, dar întoarce ingratitude). Ea dezvoltă comportamentul negativ contra pozitivității religiei, dizolvând alteritatea: *ea nu vrea să înțeleagă (verstehen), ea vrea să străvadă (durchsehen)*, și ceea ce ea vrea să vadă în ființa în sine este întotdeauna, nevrotic, propria ei ființă pentru sine:

În intelectia pură din contra, obiectivitatea are semnificația unui conținut doar negativ care se suprimă pe sine și se reîntoarce în Sine, ceea ce înseamnă că numai Sinele își este propriu-zis obiectul (...) ceea ce pentru Eu este în acesta *altul este numai Eul însuși*". „Intelectia „cunoaște Sinele conștiinței ca absolut și intră în luptă cu cunoașterea pură a *Esenței Absolute*”⁵.

Iluminismul se consideră continuator al pionierilor științei (Descartes sau Newton). Dar aceștia fac știință în timp ce Voltaire și Diderot nu fac știință, ci spirite, luând drept gata-făcută știința nouă ai căror apostoli se cred. Comportamentul negativ culminează în Witz (*ésprit*): *Klugheit* (deșteptăciunea ce răstoarnă susul în jos și josul în sus), ironismul care este opusul științei⁶. Dacă dorea să înțeleagă, ar fi pătruns *în conținut*. Dar intelectia nu vrea să înțeleagă, ci să dizolve alteritatea, obiectivitatea, Esența pură a lumii reale. Intelectia nu accede la alteritate, ci dizolvă alteritatea în autoreflexivitate. Argumentul lui Hegel este că deși intelectia e începutul conceperii, ea nu este încă propriu-zis conceptul (*Begriff*).

⁴ Exigența Luminilor pare autoevidentă deoarece ne ocupăm deja cu filosofia și am făcut deja saltul în alienarea gândului pur: refugiu în nevroză. Dar această poziție nu e naturală, ci e opusul conștiinței naturale. Elitismul proiectiv al iluminismului: *intelectuali* ce se supraevalau drept *filosofi* fără să fie. *Reflexivitate parțială a intelectiei* (opusă *prereflexivității credinței*) se dovedea însă lipsită de *reflexivitatea totală a rațiunii* (raport vizibil în populismul polemic contra unei credințe preinfantilizate), cu oameni de paie precum Candide sau Zadig, în locul unei dezbateri cu marii filosofi ai patristicii, scolasticii sau raționalismului metafizic modern unde credința este multiplu reflectată rațional în mii de argumente dialectice precum în *Summa Theologica*, *această uriașă gândire activă a gândirii pasive a credinței*.

⁵ FS 301, 304, 306.

⁶ Sociologic, iluminismul este o *teorie a conspirației* emanată din cluburile conspirative ce explică Vechiul Regim astfel: despotul este sinteza „vicleniei” preoților (oameni răi) cu „prostia” gloatei (oameni buni). Iluminismul reduce *teologia* (ca metafizică sistematică) la o falsă intelectie inventată arbitrar pentru supunerea masei. Iluminismul spune că omul este ființă *rațională*, dar apoi spune că în toată istoria omul a fost *irațional*, scufundat în prejudecăți. Hegel răspunde: în acest domeniu nu poți înșela conștiința; este o contradicție să spui că Esența absolută nu este altceva decât esența umană înstrăinată de șarlatani a injectat ceva total străin conștiinței. Conștiința nu poate fi mințită cu privire la *propria ei esență: certitudinea Esenței absolute ca gând pur: moment logic obiectiv al Necon condiționatului tuturor condițiilor* (deși rațiunea cere să concepem Esența absolută nemijlocită ca Spirit absolut autoreflectat).

§ 6. Rezolvare preliminară a opoziției credinței cu intelectia. Avem deci două ieșiri din lume: autotranscenderea conștiinței în Esența absolută sau autoconcentrarea conștiinței în sine. Hegel supune conceptului lupta intelectiei cu credința, ambii extremi fiind înrădăcinați în aceeași conștiință pură reflectată în sine din realitatea empirică. Credința este însă conținutul absolut, dar fără intelectia acestuia, pe când intelectia este forma absolută, dar fără conținut. Credința este conștiința pură ce pune toată Esența în *Transcendența (materială) a în-sinelui*. Intelectia este conștiința pură în măsura în care pune toată Esența în *imanețta (formală) a pentru-sinelui*:

„Altfel spus există două tipuri de puritate, puritatea anterioară alienării și puritatea posterioară alienării. Puritatea credinței este puritatea care nu este angajată în procesul culturii, puritatea *Aufklärung*-ului este o puritate negativă, destructivă, dar nu mai puțin o puritate, ceea ce va explica șocul acestor două tipuri de conștiință pure”⁷.

Acest șoc este un moment de obscuritate reciprocă a celor două laturi, deși au rădăcina în aceeași conștiință pură, una fiind conștiința, cealaltă fiind conștiința de sine. Hegel insistă că credința care are acces la Esența absolută este o formă de *gândire*, chiar dacă nu este totodată și *autogândire*. Iluminismul angajat în ofensivă crede în mod fals că dacă gândirea din credință este *implicită*, ea nu există deloc. Ceea ce în credință este rațional, dar implicit apare intelectiei eliminative ca superstiție reificantă doar pentru că iluminismul neagă această alteritate în loc să o ridice la concept.

Credința	Intelectia
Conștiința a <i>Esenței absolute</i> (a Interiorului simplu ca gând pur lumii suprasensibilă obiectivată dincolo)	Conștiința de Sine (ființă-pentru-sine negativă ce revine la sine prin dizolvarea conținutului obiectiv dat)
Conținut fără intelectie, obiect pur	Intelectie fără conținut, subiect pur
Absolutul ca Substanță (infinită). Ființa în sine este <i>Esența absolută</i> ce se manifestă în <i>Transcendența pozitivă</i>	Absolutul ca subiect (finit) „Nu cunoaște Esența ca esență ci ca Sine absolut” ce suprimă și reduce la sine exterioritate transcendentă
Nemijlocire: nu are nevoie să amestece trăirea cu intelectia, să elaboreze teoretic conținutul. Credința are conținut rațional <i>implicit</i> , dar ea nu recunoaște rațiunea în ferocitatea carnasieră a intelectului.	Mijlocire în forma gândirii finite respinge superstițiile identificate cu credința, intelectul domină conținutul negativitate explicită, dar nu este rațională, ci analitică și dizolvă alteritatea în loc să o înțeleagă.
„Esența absolută este pentru ea în forma unei realități reprezentate; prin aceasta credința este o certitudine care nu are adevărul în ea însăși și se recunoaște ca o asemenea conștiință dincoace de Spiritul care își dă singur certitudinea lui însuși și se adevărește pe sine. Acest moment credința îl uită însă în cunoașterea ei spirituală nemijlocită despre Esența absolută” (FS, 322).	„Iluminismul, care reamintește credinței despre aceasta se gândește iarăși numai la cunoașterea contingentă și uită pe cealaltă, se gândește numai la mijlocirea ce se întâmplă printr-un alt termen mediu și nu la aceea în care Nemijlocitul își este el însuși al treilea termen prin care el se mijlocește cu celălalt, anume cu el însuși” (FS, 322).

⁷ J.F. Marquet, *op. cit.*, p. 319–320.

Dar sarcina fenomenologiei era să concepem adevărul atât ca Substanță, cât și ca subiect, atât ca Ființă, cât și ca Gândire: reconcilierea speculativă a alterității reciproce a intelectului și credinței. Această coinerență a credinței cu intelectul în aceeași conștiință pură explică „volta ironic-dialectică a lui Hegel împotriva falsei conștiințe-de-sine a iluminismului. Îi reproșează că, în lupta ei cu credința, ea luptă de fapt cu sine”⁸. Conștiință centrată pe obiect și conștiință de sine centrată pe subiect sunt *aceeași conștiință pură*: „*Spiritul este, prin adevărul lui, atât negativitatea absolută a apariției sale cât și Esența sa împăcată în sine*” (FS 300): adică atât ființa pentru sine pe o latură, cât și ființa în sine pe altă latură sunt momente disjuncte în conștiința dedublă. Reunirea laturilor conștiinței și a conștiinței de sine în *rațiune* rezolvă sciziunea spiritului. Dacă credința este preintelectuală, intelectul este prerațional. Intelectul nu vede rațiunea din credință, pentru că intelectul nu vede nici rațiunea din intelectul însăși. Obscuritatea este deci un moment logic al Luminilor: *Iluminismul nu este raționalism, ci obscurantism ce nu vede totalitatea ca sinteză a identității conștiinței cu alteritatea Esenței*. Abia rațiunea speculativă scufundă conștiința în alteritatea Esenței și cunoaște *Conceptul ca Spirit absolut*: termenii folosiți de Hegel pentru *Esența ce se autodetermină ca o conștiință în care revine la sine*: „Nediferențiatul care se divide în mod absolut”, dar în această diviziune revine infinit, autoreflexiv, la sine.

2. DIALECTICA INTELECTULUI CU CREDINȚA

Credința are dreptul divin al autoegalității cu sine a gândirii pure, în timp ce intelectul se bucură de un drept uman al inegalității gândirii: de a subverti evidentul (*Verkehren*). Credința resimte ca nedreptate subversiunea, dar intelectul parazitează principiile credinței împotriva ei însăși făcând o critică internă a credinței. Drept divin impune autoidentitatea Esenței, dar dreptul uman impune subvertirea Esenței. Dar iluminismul „nu recunoaște că ceea ce condamnă în cazul religiei este nemijlocit propriul său gând. Iluminismul este activitatea încă inconștientă a conceptului pur care vine la sine ca obiect însă ia acest obiect ca fiind altceva, care *nu cunoaște natura conceptului, anume că nediferențiatul este acela care se divide în mod absolut*” (FS 320).

„Ca orice comprehensiune a lumii credința comportă diverse momente. Or credința este o atitudine în care conceptul (dezvoltarea diferitelor lui momente în întreg) nu este prezent *în act*. Deci momentele ei sunt separate unele de altele. Credința enunță: Esența absolută este în sine, dincolo de operația conștiinței. Dar ea enunță și că Esența absolută este producția conștiinței religioase, care în credință sunt însă afirmații separate, fixe. Pe de o parte afirmă că Transcendența este absolut transcendentă, pe de altă parte ea regăsește în această Transcendență propria ei lume. Pe de o parte venerația vizează *finitul* (lemn, piatră, determinații antropomorfe), pe de altă parte ea vizează *Esența pură* etc.(...) Strategia Luminilor constă în a aduna în fața conștiinței credincioase propriile gânduri, afirmațiile opuse pe care ea le dezvoltă separat”⁹.

⁸ Pirimin Stekeler, *Hegels Phänomenologie des Geistes. Ein dialogischer Kommentar*, II, Meiner, Hamburg, 2014, p. 424.

⁹ Robert Legros, *Les Lumières dans la Phénoménologie de l'Esprit*, p. 75–76.

Metoda Luminilor este de a răsturna continuu oricare din cele două gânduri afirmate alternativ în credință. Ea nu îi spune însă nimic nou credinței. Așadar, intelectia este doar *parazitul logic* care atunci când credința indică A, ea indică *nonA*, iar când credința indică *nonA*, intelectia indică A. Intelectia nu adaugă nimic, ci doar „trage pe roată” credința a cărei imperfecțiune este de a afirma doar *alternativ* momentele Conceptului, însă întocmai ca intelectia care pozitivează în oglindă latura opusă pe care credința o „uită” sau nu o formulează. Hegel sesizează *antinomia credinței cu intelectia* pe care însă o soluționează pozitiv (speculativ), nu negativ (dialectic): căci rațiunea accede la adevărul *cumulativ* pe care credința îl posedă doar *alternativ*. Însă Hegel observă că credința nu diferă de rațiunea speculativă decât prin faptul că nu unește *în act, ci deține doar virtual determinațiile contrare*. Astfel, negativitatea intelectiei nu poate distruge credința, ci doar o ridică la conștiință de sine, adică la teologie și mai ales la mistică speculativă¹⁰.

§ 6. Critica ideii divine a credinței. Credința vede *Esența absolută* ca separată și ipostaziată dincolo de finitate. Transcendența radicală duce logic la volatilizarea predicatelor, însă reprezentarea ca gândire așa-zis *pictorială* nu lasă conceptul să meargă până la capăt și asigură suficientă *materie supleanță* pentru apropierea Esenței în conștiință. Integrismul intelectiei cere însă o decizie analitică: *Esența* este sau transcendentă, sau imanentă: *tertium non datur*. El inventează astfel o religie naturală opusă religiei pozitive și acuză nu doar păgânismul, ci și creștinismul de practici păgâne impure suprainterpretând credința (*der Glaube*) drept superstiție (*der Aberglaube*), negându-i dreptul de a venera obiectul ei în piatră, lemn, totem, statuie, icoană sau ostie. Esența absolută pare degradată la materialitatea intermediarului fie aceasta intuitiv sau imaginativ. Critica naturalizărilor sacralului este încoronată prin critica antropomorfizării sacralului, ambele reprezentând *critica reificării reprezentationale a Esenței*¹¹. Dar credința nu crede *literal, ci ontosimbolic* în reprezentările scufundate în *taină*, adică în *sinteza determinării (fanice) cu indeterminarea (criptică)*, sinteză care pentru intelectie este un monstru. Conștiința religioasă *știe* că manifestarea sacralului despică obiectul în fanatic și criptic, doar lipsa acestei sciziuni fiind propriu-zis *idolatrie*. În realitate, intelectia este singura care obliterează diferența ontologică, nu credința care o include (fie și osmotic) în reprezentare. Credința ca fugă din lume purificase deja reprezentarea Esenței. Dar era totodată obligată să pozitiveze Esența fără să uite că exterioritatea nu are sens decât ca exteriorizare a interiorității. Ea nu se închină la natură, ci la *câtă interioritate întrupează exterioritatea*. Această distincție era în credință simultan explicită (ca gând) și implicită (ca gând negândit). Meritul atacului iluminist este doar de a provoca credința la vigilența autoreflexivă de a nu estompa diferența prin regresia idolatră la venerarea exteriorului cu amnezia interiorului. Deci, intelectia însăși face apel la *rațiunea* din credință. Dar tocmai de aceea ea îi spune acesteia *doar ceea ce ea știa dintotdeauna* (deși iluminismul se înscenează ca iconoclastm

¹⁰ Robert Legros, *op. cit.*, p. 67: „Crezând că arată cum religia este irațională, iluminismul se va revela el însuși ca irațional”.

¹¹ „Der Glauben das Wesen *anthropomorphiere*, sich gegenständlich und vorstellig mache” (Ph.G. 300).

sau mai precis ca *horoclasme*). Nemijlocirea credinței are două sensuri: naivitatea (inocența), dar și ireflexivitatea (indiferența). Credința nu este nereflexivă din *obtușitate*, ci din *sfială* în fața misterului superpoziției determinării cu nedeterminarea, a fanaticului cu cripticul, a profanului cu sacrul. Candoarea devine însă nume de ocară pentru Voltaire unde incizia reflexiei atacă nemijlocirea gândirii, lucru echivalent cu degradarea experienței muzicii în numele teoriei contrapunctului. Această reflexie arrogantă este însă doar *intelect fără rațiune*: reflexie contingentă prinsă în seria condițiilor, dar incapabilă să acceadă la sinteza condiției cu Necondiționatul dată în rațiune. Credința a menținut (implicit) distincția sferelor în unitatea manifestării: obiectul O nu *este nemijlocit* sacrul, ci *este întotdeauna O/X* (obiect fenomenal cu saturație numenală). Obiectul nu este *analitic* (autoidentic), ci *dialectic* (autodiferențiat): coincidență mediată a fanaticului-fenomenal cu cripticul-noumenal. Credința onorează în *cult* atât identitatea, cât și diferența (pe care ateismul și mistica le dizolvă în direcții total opuse). Hierofania este anamneza dedublării metafizice a obiectului împotriva amneziei fiziciste că obiectul ar fi doar obiect.

În revelație, Dumnezeu *se produce pe sine* în conștiință (fenomenologic). Această conștiință eckhartiană a „nașterii” lui *Gott* în sufletul omului este opusă lui *Gottheit* ca *În sine* absolut autoraportat. Feuerbach interpretează această *naștere introectivă* a Esenței în conștiință ca o *construcție proiectivă* a Esenței dincolo de conștiință. Pentru religie, predicatul subiectului infinit nemanifest se manifestă în subiectul finit. Pentru Feuerbach, subiectul finit hiperbolizează, ipostaziază și ontologizează predicatul finit sub forma subiectului infinit. Aproprierea în conștiință a manifestării divine este nașterea (dar nu invenția) Absolutului în subiect. Conceptul revelației descrie irumperea Esenței în conștiință. Există astfel în religie un element *dat* (obiectiv) și un element *făcut* (subiectiv): *credința* mai aproape de latura subiectivă (a construcției în reprezentare), *revelația* mai aproape de latura obiectivă (a donației în concept). Spre deosebire de *schematizarea mitologică*, *revelația este schematizarea adecvată a Conceptului, expresia orto-fenomenologică a interiorității Esenței*. Căci pentru Hegel religia revelată este religia absolută: creștinismul. Subiectului îi apare introectiv Dumnezeu, proces în care Dumnezeu își apare retroectiv sieși, prin subiect. *În-sinele* nu este pentru Hegel gata făcut, manifestarea fiind (teogonic) *facerea pentru-sine a În-sinelui*. Esența nu este deci inertă, ci vie și viața manifestată în conștiință este o latură a adevărului Esenței. Sensul religiei (*re-ligare*) este re-legarea „diferenței ontologice”. Iluminismul crede că transcendența Esenței face imposibilă religia, dar ignoră că transcendența Esenței se conjugă cu imanența ei creațională, incarnațională, revelațională, providențială și sacramentală: *catabaza permanentă a Esenței face posibilă anabaza permanentă a conștiinței*. Hegel duce până la capăt în sens *panenteist* acest proces circular vizibil în context *teist*. Hegel asimilează teoria iluministă (că întruchipările credinței sunt „reprezentări arbitrare create de mintea umană”) admitând componenta subiectivă (constructivă) a credinței, dar numai ca efect al componente obiective (donative) din revelație: irumperea *În-sinelui* în conștiința pentru-sine, ca totalitate a procesului rațional-speculativ al Conceptului în care suprasensibilul se dă sensibil conștiinței, unde revine la sine ca Spirit. Doar

izolarea subiectivă a unei reprezentări din procesia obiectivă a Esenței este invenție idolatră. În adevărul acestui întreg, credința și iluminismul sunt incluse ca certitudini. Nici credința nu poate radicaliza transcendența ca incomunicabilă, dar nici intelectul nu poate elimina Transcendența ca subzistență. Această ultimă corecție este decisivă contra interpretărilor „ateiste” ale filosofiei lui Hegel, așa cum reiese din citatele de mai jos:

1. „Dar când iluminismul adaugă unilateralității credinței momentul opus, al acțiunii credinței în opoziție cu *Ființa* (pe care singură o are în vedere credința aici), însă când el însuși nu-și adună gândurile, iluminismul izolează momentul pur al acțiunii și spune despre *În-sinele* credinței că nu ar fi decât un produs al conștiinței” (FS 321).

2. „Feuerbach va spune că opera lui Hegel nu face decât să prezinte religia ajunsă la conștiința ei însăși, adică complet deziluzionată, dar va arăta în „religia creștină o conștiință pe care umanitatea o prinde de ea însăși ca specie. Sarcina noastră este să arătăm că distincția între uman și divin este iluzorie și că ea nu este altceva decât distincția între natura umană și individ”. Dar în vreme ce Hegel vorbește încă de un *Spirit Absolut care are conștiința de sine în comunitatea umană*, Feuerbach vrea să reducă acest *Spirit Absolut* însuși la *spiritul uman*: „Omul, spune el, iată centrul religiei și nu spiritul absolut al lui Hegel”. Hegel refuză din contra această reducere la uman, prea uman, a Spiritului; el se teme că această reducere devine o platitudine a unei umanități scufundate în finitudine, incapabilă de transcendere (...) Totuși, *Spiritul Absolut* a lui Hegel, deși nu are conștiința de sine decât în spiritul uman, nu depășește mai puțin acest spirit; iar metafizica lui Hegel este diferită de ce va fi antropologia lui Feuerbach”¹².

3. În același sens: „Activitatea conștiinței, cultul comunitar *generează* divinul. Dumnezeu, din punctul de vedere al credinței, nu este doar în sine și pentru sine ci este de asemenea *pentru noi și prin noi*. Totuși Hegel subliniază că pentru credință Dumnezeu nu este doar prin noi, ci este de asemenea și *în sine și pentru sine*. Altfel spus el este *ireductibil la uman* și este totodată dincolo de conștiință”¹³.

Pentru Hegel, nu absolutitatea Esenței este eroarea, ci unilateralitatea reprezentării ei *umane prea umane, gând incomplet* prin care subiectul reduce dualist adevărul Spiritului Absolut autocircular. Credința este gândire pură ce are *în ea* Esența Absolută. Hegel spune că *Esența absolută* nu este adevărul, ci doar o *abreviație logică* a adevărului care este *Spiritul Absolut*. Sau mai precis, *Esența* este doar adevărul așa cum ajunge el spectralizat și reificat în conștiința care nu s-a ridicat la adevărul că ea este doar o parte din Spiritul Absolut, Întregul infinit-dimensional ecranat de Esența bidimensională care este doar scheletul logic al Spiritului Absolut, În sinele conceput rigid și nereflectat. Adevărul este Esența care prin conștiința de sine în noi este Spirit absolut. Temeiul cunoașterii este, în adevărul lui, Spiritul Absolut care, în conștiința pură, abstractă nu este ca o urmă a Esenței absolute,

¹² Jean Hyppolite, *Genèse et structure de la Phénoménologie de l'Ésprit*, Aubier, Paris, 1946, II, pp. 422–423.

¹³ Robert Legros, *op. cit.*, p. 67.

dar ca conștiință de sine este cunoașterea despre sine. Nici intelcția nu are acces la Esența absolută ca Spirit ce se cunoaște pe sine, astfel că credința accede doar Esența din adevărul Spiritului, iar intelcția accede doar la conștiința de sine din adevărul Spiritului. Ignorând că nu este altceva decât geamănul negativ al credinței, intelcția vrea să distrugă *mysterium magnum*, în timp ce rațiunea cere *Aufhebung* în loc de *Vernichtung*. Hegel admite că *forma reprezentării* trebuie ridicată la *concept*, dar numai cu păstrarea *conținutului*. Dar acest lucru nu este *distrugerea intelectuală* a reprezentării, ci *conceperea ei rațională*. Ceea ce este absurd pentru intelect (e.g. *Trinitatea*) este rațional pentru concept: paternitatea evocă momentul ființei-în-sine (*Ansichsein*), pe când filialitatea este ființa-pentru-altul (exteriorizarea Ființei-în-sine) împlinită prin sublimarea exteriorizării în Spirit ca reconversie identitară a diferențierii. Ca atare, dacă *Trinitatea* apare ca irațională pentru *intelectul finit*, ea este *rațională* pentru rațiunea infinită. Dar aceasta nu este „raționalizare” în sensul prost al termenului.

Teza (credința)	Antiteza (intelecția)	Sinteza (rațiunea)
Dumnezeu este esența omului (Ekhart)	Omul este esența lui Dumnezeu (Feuerbach)	Dubla mișcare: revelația ca producție divină <i>pentru-sine</i> în conștiința ce vede <i>în-sinele</i> , <i>Grund</i> -ul
Dumnezeu se dă în conștiință	Dumnezeu este făcut în conștiință	Manifestarea implică o construcție în care conștiința își reprezintă manifestarea Ființei

Mistică speculativă și ateism intelectual. Intelecția acuză credința că postulează o Transcendență separată de imanență. Dar credința nu a crezut niciodată în acest *deism* care este tocmai unul din deșeurile teoretice ale Iluminismului. Transcendența credinței are o esență catabasică autodonațivă. Transcendența dintre Transcendență și imanență este surmontată prin autotranscenderea Transcendenței însăși: *creațional, revelațional, incarnațional, providențial și sacramental*. Dumnezeu este transcendent prin Ființa, dar immanent prin energiile increate. Transcendent *patriologic*, dar immanent *christologic* în *corpus mysticum* (Biserica fiind, cum spune Kant, schematismul dintre transcendență și imanență). Credința are saturație rațională prin coincidența contrariilor care nu este însă explicitată nevrotic. Credința știa deja distincțiile, dar și unitatea distincțiilor. Fără să reducă sacrul la profan sau profanul la sacru. Căci reducția profanului la sacru este sau performativă (*magie*), sau contemplativă (*mistică*), pe când reducția sacrului la profan este *ateism*. Credința este liminară (antinomică), intelcția distruge o latură a antinomiei. Credința are în ea rațiune, deci știe că obiecțiile intelectului au un temei: admite critica intelcției pentru că o deține deja în gândirea virtuală actualizată doar prin *Ansteckung*, prin „infectarea” cu intelect. Credința e mai aproape de rațiunea speculativă: este gândire concretă care conține unitatea laturilor intelcției scizionare. Poziția lui Hegel este în fond *mistică rațională* sau *speculativă* ce transcende „forma de reprezentare”, dar nu în autoreplierea negativă a subiectivității, ci în reconcilierea pozitivă a *subiectului finit-rațional* cu *Substanța infinit-rațională* a căror unitate este *Spiritul Absolut* (nu „*spiritul uman*” cum scrie în mod profund nonhegelian Robert Solomon).

Hegel modelează deci pneumatologia potrivit christologiei. Abia filosofia concepută speculativ poate ilumina (*obiectiv*) conținutul imperfect al adevărului de credință (*subiectiv*) ridicând reprezentarea la Concept. Această linie fină a *suprimării mistice a transcendenței* (ca exterioritate) a fost mistificată de *Linkshegelianer* ca ateism deoarece mistica speculativă cuprinde momentul negativ al destrucției exteriorității (reprezentării) care poate fi confundat cu ateismul, deși „ateismul metodologic” al misticii din destrucția transcendenței reprezentării este doar momentul negativ al misticii pozitive, nu culminație ateologică a inteljecției negative.

§ 7. Critica certitudinii credinței. Pentru inteljecție, credința se bazează pe o mărturie istorică tradusă, transmisă și canonizată. Inteljecția istoricizează textele sacre ca *evenimente contingente* în jurul unui „personaj istoric din vremea lui Pontiu Pilat”. Ca evenimente istorice, textele sacre ar avea o certitudine evazivă mai mică decât a unui ziar. Credem că această vulnerabilitate a credinței provine însă tocmai din reprezentarea însăși a unui Dumnezeu istoricizat incarnațional. Iluminismul efectuează o critică arheologică, filologică și biblică de subminare a autorității metafizice a textului sacru. Protestantismul a fost deja schematismul epocal dintre catolicism și iluminism prin critica pozitivității religiei în numele interiorizării credinței, sau *proiecția* reformei interioare ca reformă exterioară (conversia obiectivă a dogmei în numele conversiei subiective a inimii). Dacă protestantismul a declanșat *istoricizarea Tradiției*, Iluminismul trece la *istoricizarea Tradiției și Scripturii* (lucru inevitabil de vreme ce ortodoxia știa deja că Scriptura nu este decât precipitatul obiectiv al Tradiției intersubiective). Hegel arată cum credința nu este atât de obtuză. Ea nu se raportează la Scriptură în sens empiric. Spiritul ridică evenimentul la concept. Ce distinge Scriptura de un „ziar” (cum insinuează conștiința malițioasă) este că nu documentul empiric informează Spiritul, ci *Logos-ul* din text informează *Logos-ul* din conștiință: o relație cu trei termeni între *text*, *spiritul inerent* (atestat) și *spiritul aderent* (atestant), în care *Spiritul (vocativ) dă mărturie Spiritului (receptiv) prin interioritatea exterioară a limbajului scris*. Temeiul certitudinii nu este *evenimenul*, ci *Evenimentul*, Scriptura nefiind decât termenul mediu dintre spiritul revelator și spiritul receptor (adevăr opus pozitivismului doctrinei *sola Scriptura*). Hegel răspunde și aici că inteljecția ia doar o parte de adevăr, căci credința este o gândire ce are totodată și o certitudine nemijlocită a Esenței. Mai mult, Hegel reamintește în acest context doctrina Spiritului Absolut, adică *nu Esența izolată, ci Esența care își dă autoreflexiv certitudinea ei însăși prin istorie*, moment necesar al exteriorizării Esenței în contingență, moment uitat însă de credință care, în măsura în care nu conștientizează Întregul metafizic, se expune obiecțiilor superficiale ale inteljecției care nu accede la necesitatea din interiorul contingenței.

§ 8. Critica practicii credinței. Realizarea conștiinței pure în conștiința naturală reclamă *să faci reală puritatea*. Credința luptă să supună conștiința naturală conștiinței pure negându-și „esența sensibilă”. Suprimarea particularității naturale produce conștiința pură capabilă de *unire cu Esența absolută (eins mit dem Wesen zu sein)*¹⁴. Hegel

¹⁴ FS 314/ PhG 367.

dezvoltă autocontradicția intelectivei ce oglindește autocontradicția credinței dovedind încă o dată că ele sunt laturile gemene ale conștiinței.

Pe de o parte, iluminismul acuză că este nenatural să renunți la plăcerea naturală și la proprietatea personală. Iluminismul consideră nebune (*Unverstand*) aceste sacrificii bionegative (post, abstenență, asceză, caritate, vot de castitate, vot de sărăcie), prefigurând critica nietzscheană a antivitalismului credinței. Asceza neagă legile naturii în timp ce voluptatea aduce fericire. Căci saltul *noo-afirmativ* reclamă asaltul *bio-negativ*, iar supranaturalitatea ascendentă trece prin contranaturalitatea descendentă. Pe de altă parte iluminismul admite *intențional* necesitatea ridicării (*Erhebung*) deasupra existenței naturale (FS 316 / PhG 368), dar găsește absurd sacrificiul real necesar acestei ridicări. Dar degeaba afirmi teoretic că *omul este rațional* dacă nu poți întrupa practic *rațiunea* în *viață*, prin limita unui sacrificiu real. Credința se dovedește rațională în efortul ei biorațional. Căci omul este mai rău decât animalul prin *dorința lui lineară* (universală) opusă *dorinței ciclice* (doar particulare). Excesul, nu moderația, distruge viața. Libertinul critică ascetul că își distruge natura prin *mortificări*. Dar libertinul își distruge singur natura prin *sardanapalism*. Bolile sunt efectul demăsurării (*Übermässigkeit*), iar cine nu vrea *post* cade în *diabet*. După ce s-a luptat să elibereze viața de restricțiile „nebune” ale credinței, omul Luminilor cade în obsesia dietelor din societatea de consum: moderația este rațională, excesul este irațional. Ca atare, iluminismul *se răzbuună* pe neputința credinței intrucată în exterioritate de a satura propriul ideal, exterioritate unde intelectia găsește material pentru ei critica jubilatatorie. O dată iluminismul critică *interioritatea* prea pură a credinței, altă dată ea critică *exterioritatea* prea impură a credinței. Orice ar face credința nu este bine. Fie că este solemnitatea cultului, autoritatea clerului, postul sau caritatea: totul este când prea *pur*, când prea *impur* pentru microscopia iluministă a aderențelor profane ale sacrului. După ce a criticat ritualul prea exterior ca opus interiorității elevate, iluminismul pune microscopul pe preot în timp ce justifică cel mai cras hedonism. Imperativul *purificării interioare* este astfel deflectat în imperativul *epurării exterioare*: permanența reformei exterioare ascunde absența reformei interioare. Rousseau proclamă onctuos că nu ajunge la Dumnezeu de atâția sfinți de parcă sfințirea lui trecea *exact* prin cultul sfinților, fiind oprită doar de preoții răi la suflet (unicul lucru care îl despărțea de Absolut, nu propria mizerie morală de a-și fi abandonat copiii tocmai la o mănăstire!). Moralismul Luminilor are nevoie de *anticlericalism* tocmai pentru legitimarea propriului hedonism. Asta explică obsesia psihopatologică privitoare la profitabilitatea *lumânărilor* sau dezbaterile feroce privitoare la *linguriță*. În fond, marea intransigență iluministă ce vânează orice pată finită în idealul infinit se dovedește a fi conștiința perversă ce juisează de orice profanează puritatea. *Dacă pentru credință păcatul este o cădere naturală, pentru intelectie păcatul este o jubilație perversă*: idealul iluminist este demascarea (homo)sexuală a unei călugărițe sau a unui preot. De aceea nu credința failibilistă este *moralistă*, ci iluminismul este *hipermoralist* și în loc să fie elevat la altitatea sublimului este chinuit de platitudinea finității precum: trafaletul, veștmintele preoților, prețul papiotei de ață aurită și mai ales ispitele sexuale în care Luminile se simt răzburate. Hegel arată că

singurul adevăr al inteljecției parazitează imperfecțiunea inerentă credinței: lacuna dintre sfințenie și realitate. Căci idealismul deposeziunii coexistă contradictoriu cu realismul posesiunii: credința comandă caritatea, dar se bucură din plin de proprietate, iar renunțarea nu are putere pentru că dacă „scopul este general, realizarea este singulară; această acțiune se arată ca naivă: este prea naiv să postești pentru a te arăta eliberat de plăcerea mâncării”. Repudierea singulară nu este suficientă, căci plăcerea (universală) nu dispare prin renunțări singulare: „acțiunea se dovedește o faptă exterioară și singulară: dorința însă este înrădăcinată interior (*innerlich eingewurzelt*) și este un universal (FS 323 / PhG 376). Iluminismul moral este deci numai oglinda parazitara a limitelor practice ale credinței.

4. CONFLICTUL ILUMINISMULUI CU EL ÎNSUȘI

§ 9. Deșeurile teoretice ale iluminismului. Caracterul strict abstract al inteljecției o condamnă ca scindarea Luminilor în două metafizici opuse. Hegel observă că *Esența pură nedeterminată* la care ajunge conștiința pură prin reducția diferențelor lumii finite se dedublează „încât se produc două asemenea esențe pure pentru conștiință, adică o dublă conștiință a Esenței”. Această dedublare este expusă de Hegel ca fractura Luminilor în iluminismul deist și iluminismul ateist.

1. *Esența absolută ca Ființă pură.* Acest gând nediferențiat este însă greu de distins de „Absolutul fără predicate” de dincolo de conștiința naturală. Acestui Absolut i se poate spune „Dumnezeu”, dar el nu mai este teismul clasic, ci deismul ca ființă supremă indeterminată, izolată, imobilă și inertă, simplă transcendență negativă. *Superstiție:* orice întrupare este monstruoasă, abstract împotriva unității concrete a contrariilor.

2. *Esența absolută ca materie pură.* Esența pură este gândire pură, deci transcendentă finitului, deci este esență negativă. Dar ca negativ al conștiinței-de-sine, ea este ființă exterioară, dar totuși raportată la conștiință, ale cărei determinații perceptive îi sunt astfel date (predicate sensibile, vizuale, gustative etc.), devenind ființă sensibilă, însă concepută totodată fără aceste predicate sensibile, fiind deci *materie pură* (ființa sensibilă reziduală abstragerii tuturor predicatelor sensibile).

Ființa supremă	Materia pură
Dumnezeu	Natura
Esență fără predicate	Substanță fără predicate
Transcendență negativă (dincolo de predicatele logice)	Transcendență negativă (dincolo de predicatele sensibile)
Metafizică idealistă abstractă	Metafizică materialistă abstractă
Deism	Ateism
Debutează <i>negativ</i> (prin depășirea imanenței), dar ajunge la conceptul <i>pozitiv</i> al Ființei supreme fără determinații sensibile	Debutează <i>pozitiv</i> (prin ancorarea în imanență), dar ajunge la conceptul <i>negativ</i> al materiei fără predicate pozitive

3. *Rezolvarea conflictului iluminist cu el însuși.* Observația lui Hegel este că aceste două esențe opuse ale conștiinței dedublate a Luminilor sunt fiecare torsiunea

celeilalte, în sensul în care ambele fiind în fond nedeterminate, trecerea de pe o latură pe alta este profund instabilă teoretic, nefiind o diferență intrinsecă, ci o diferență rezultată din punctul de pornire al formării conceptului, fie abstractizarea gândirii, fie abstractizarea realului. Odată obținută esența negativă ca materie pură așa-zis sensibilă, Hegel observă că ea nu este totodată decât tot gândul pur nediferențiat, vacum predicativ. Deismul este primul pas spre ateism, ateismul fiind cadavrul deismului, trecerea de la vacuizarea logică la volatilizarea ontologică sau „moartea lui Dumnezeu” prin trecerea de la reducția deistă a predicatelor la eliminarea ateistă a subiectului predicatelor, căci Ființa fără predicate se volatilizează în Neantul fără subiect lăsând locul materiei reziduale. Deismul este deja ateism practic, letargie prin care materia devine *noul în-sine*. Hegel consideră ambele versiuni *lipsite de concept*: false abstracții aflate sub nivelul speculativ atins deja prin Descartes al *gândirii care este identică ființei*. În limbajul reprezentării numim materia pură: *natură*, iar Ființa supremă: *spirit*, dar Hegel arată că ambele noțiuni sunt *privative*: acestei *naturi* (a materialismului) îi lipsește bogăția concretă a desfășurării determinațiilor, așa cum acestui *spirit* (al deismului) îi lipsește „conștiința diferențindu-se pe sine în sine” (FS 326/ PhG 380), mișcarea autodiferențierii identității ce definește conceptul *Spiritului* în care sunt conținute atât Ființa, cât și manifestarea acesteia ca materie.

§ 10. Dubla corectare a doctrinei Esenței și a doctrinei Spiritului.

Vocabularul criptomistic al iluminării ascunde o uriașă *aparență transcendentă*: dacă certitudinea iluminismului este iluminarea, adevărul iluminismului este obscurizarea. Dialectica iluminismului culminează în bezna teoretică a Esenței negative sub dubla formă a zeului inert (deism) și a materiei inerte (ateism): reprezentări fără concept ce obturează natura adevărată a Absolutului. Intelecția se crede luminoasă, dar se dovedește nictosă, culminând în *Begrifflosigkeit*-ul *Esenței negative*: sau ca absolut material, sau ca absolut formal, două vacuități izomorfe și deșuri teoretice ale intelectului subrațional. Dar: *Esență infinită nu are predicate finite, ci predicate infinite; nu are un număr finit de predicate finite, ci un număr infinit de predicate infinite*. Faptul că Esenței nu-i convin predicate finite nu înseamnă că Esența este vidă, ci că intelectul nu accede la infinit deconstruind predicatele finite. Căci vacuizarea logică (*für uns*) nu implică vacuitatea ontologică (*an sich*). Apofatismul logic degreveză Esența infinită de predicate finite. Dar în timp ce intelectul se oprește la vidul nonpredicativ al Ființei sau materiei, Spinoza a înțeles deja că Substanța infinită trebuie să aibă o infinitate de attribute, iar Leibniz a înțeles deja că attributele unei Ființe infinite trebuie să fie attribute infinite. Deci, vacuitatea predicativă a intelectului obturează totalitatea predicativă a rațiunii. Radotajul subiectiv al intelectului între deism și ateism exprimă indecidabilitatea obiectivă în fața adevărului rațiunii speculative: Absolutul autentic este Totalitatea infinită cu o infinitate de attribute infinite, nu vid entativ rezultat dintr-un vid predicativ, ci plenitudine entativă de plenitudini predicative. Și trecând de la iluminism la Hegel, *Esența autostatică trebuie concepută ca Spirit autodinamic: autoactivitate autorefectată a Ființei infinite ca Gândire ce se distinge pe sine în sine în revenirea la Sine*. Însă doctrina *Spiritului Absolut* a lui Hegel trebuie la rândul ei corectată. Autodiferențierea intra-absolută este principiul de posibilitate a diferențierii

extra-absolute, dar autodiferențierea nu trebuie înțeleasă ca *desfășurare* emanativă a diferențelor din automobilitatea *necesară* a Indiferenței, ci ca *creație* eruptivă a diferențelor din autoreflexivitatea *liberă* a Indiferenței: creație prin voință, nu prin ființă, astfel încât *cosmogonia* să nu fie confundată cu o *teogonie*.

§ 11. **Adevărul pozitiv al iluminismului: utilitatea.** Teismul a fost deconstruit ca deism. Deismul a fost deconstruit ca ateism. Distincția dintre cer și pământ a colapsat. Fără *În-sinele transcendent* natura devind *noul în-sine, însă la fel și omul*. Consecința morții lui Dumnezeu este ruperea echilibrului subiectului cu obiectul prin apoteoza utilității în care singurul sens al obiectului (*ființa pentru altul*) devine subiectul (*ființa pentru sine*)¹⁵. Dar nu subiectul pur, ci subiectul natural contractat ca dorință negativă de obiect și voință pozitivă de putere. Omul devine scop, natura devine mijloc¹⁶. Conștiința iluministă redescoperă natura la picioarele ei, precum Adam grădina paradisiacă făcută parcă pentru plăcerea lui. „Progresul” iluminist nu este deci decât relapsul în *certitudinea sensibilă*, dar nu în cea depășită, ci în una recuperată ca rezultat al criticii „falselor” *certitudini suprasensibile* despre lumea de dincolo. Această certitudine este că în lumea dedivinizată subiectul este noua divinitate.

„Utilul este obiectul în măsura în care conștiința de sine privește prin el și certitudinea individuală de sine își găsește în el satisfacția ei (*ființa pentru sine*): conștiința privește în el și această inteliecție conține esența adevărată a obiectului de a fi *ceva întrevăzut (durchgeschaut)*, adică de a fi pentru un altul (...) Amândouă lumile sunt împăcate iar cerul este transpus pe pământ” (FS 330).

Această *transparență a obiectului* prin care Hegel definește utilul (*durchsehen*) nu este deci *transparența mistică* în care conștiința străvede *Esența* prin obiect, ci este *transparența utilitară* în care conștiința se vede pe sine ca scop. În acest sens, expresia obscură a lui Hegel indică faptul că obiectul nu mai are un *în-sine* devenind *ființă-pentru-altul*. Un termen mai potrivit pentru intenția lui Hegel ar fi nu *transparența*, ci *oglină* în care conștiința se reflectă, oglinda fiind arhetip al *absenței în-sinelui*. Căci mistica și utilitarismul au în comun *dezesențializarea obiectului* (a fenomenului) chiar dacă în sensuri vectorial opuse. Abolirea transcendenței ca *raport* nu ca *subiect* revine la abolirea raportului interioritate/exterioritate: fie reducția mistică a *naturii* în *Esență*, fie reducția utilitară a *naturii* la subiect. Orice entitate independentă este abolită: în primul caz în numele *Esenței*, în al doilea caz în numele conștiinței. Iluminismul „a câștigat” lupta cu credința ce unea cerul cu pământul. Scindând conștiința de *Esență*. Lucrurile sensibile nu mai manifestă nimic și devin obiecte mijloc pentru subiectul scop. Subiectul devine la rândul lui mijloc pentru alt subiect. Paradisul utilității devine deci *paradis în destrămare*. Pe

¹⁵ „Dezlegarea radicală a celestului de terestru, dezvrăjirea lumii duce la reducția tuturor lucrurilor la statutul de mijloc în serviciul unui scop atribuit de om”, Robert Legros, *op. cit.*, p. 72.

¹⁶ Putem identifica în acest segment al *Fenomenologiei* două posterități distincte: Martin Heidegger, în *Die Frage nach der Technik*, continuă analitica ustensilului din *Sein und Zeit* prin aprofundarea sensului planetar al lumii tehnicii (ființa subzistentă ca „disponibilă pentru insistenta cerere de livrare” și Adorno / Horkheimer în *Dialektik der Aufklärung* identificată cu dialectica rațiunii instrumentale.

latura exterioară, exploatarea naturii de către om culminează cu exploatarea omului de către om (capitalism) și viceversa (socialism). Pe latura interioară, conștiința s-a impus ca *sens al naturii* fără ca ea să mai aibă un *sens*, iar afluența nu ajunge unei conștiințe care este dorință *infinită*.

§ 12. Adevărul negativ al iluminismului: nihilismul. Intelecția dizolvă alteritatea în permanenta mediație nevrotică, căci *ea nu poate decât să gândească fără să se oprească la un conținut stabil sau la pacea Conceptului, devenind astfel negativitate universală*. Organul acestui spirit negator este *Witz* (*wizzi* de la *wissen*, degradarea cunoașterii în deșteptăciunea care când spui A ea spune B, iar când spui B ea spune A). Ea dizolvă obiectivitatea fără să aprofundeze rațional conținutul. Intelecția este: „disoluția tot ce se consolidează”. Pentru ea, „Nu masele, conceptele și individualitățile determinate sunt esența lumii ci ea își are substanța și suportul ei numai în *spirit* care există ca judecată și apreciere” (FS 305). Lumea nu mai este „obiectivă”, ci există *numai judicativ* ca *materie* pentru sofistica parazitara a intelecției.

„Însă vanitatea conținutului este în același timp vanitate a *Sinelui* care știe că acest conținut este van. Vanitatea judecării pline de spirit cade în ruină odată cu vanitatea ființei în fapt (...) Deasupra cunoașterii vane stă însă, stabilă, cunoașterea Esenței” (FS 305).

Comentând *Nepotul lui Rameau*, Hegel observă în fond conversia dialecticii Luminilor cu credința în dialectica Luminilor cu ele însele. Critica superstiției devine propria ei superstiție, demitizarea metanarațiunii teologice prin iluminism culminează cu demitizarea metanarațiunii ateologice prin cinism. Confruntarea dintre filosoful iluminist și vortexul cinic al parazitului revanșard dezvăluie metastaza Iluminismului în *maxima înstrăinare a spiritului autonegativ, a nonspiritului (mefistofelic) al totalei negații ce nu concepe rațional, ci neagă obsesional*, consacrand iar nu eliminând obscuritatea. Iluminismul „ordinii morale burgheze” este brutalizat de cinismul nepotului prin care intelecția victorioasă este constrânsă la autointelecție, autonegație și autodistrugere. *Nepotul lui Rameau este acidul care topește esențele fixe, deci este deja Nietzsche, Adorno, Derrida* (dincolo de Voltaire sau Diderot). Critica devine vampir energetic omninegativ și nulopozitiv. Moartea *Macroesenței* duce la moartea *microesențelor*: *Entwertung aller Werte*, devalorizarea binelui, virtuții, fericirii, sentimentelor, educației etc. Parazitul demască idealizarea și exhibă hidoșenia lumii: vicii, ură, indignare, cinism, batjocură, imoralitate, vulgaritate, abjecție. În același timp parazitul se demască: critica este calea spre parazitarea reușită a societății pe care o detestă. Nepotul este astfel împlinirea progresului și a culturii critice:

„Aceasta este împlinirea culturii, triumful cuvântului de spirit *triumful limbajului, al literaturii în care totul se poate răsturna în totul și totul este supus pervertirii continue*. A avea cultură sau a avea „spirit” înseamnă să fii capabil să răstorni totul, de a arăta ce este valoros în ce este meschin și ce este meschin în ce este nobil, de a arăta ce e sacru în derizoriu și ce e derizoriu în ce e sacru, de a arăta

că este bine în rău și rău în bine pe scurt a avea spirit în sens de *Witz* se reduce la a perverti tot ce e nobil arătându-i originea în ceva ne semnificativ (...) În arierfondul *Witz*-ului găsim sentimentul vanității și al vanității însăși a acestei conștiințe sfâșiate care se știe ca atare” (FS/390)¹⁷.

Intelecția are nevoie de *Esență* pentru a-și da un conținut în lipsa căruia negația trece la limită devenind autonegație. Altfel spus: modernitatea are nevoie de premodernitate, altfel devine postmodernitate. Căci, odată declanșată negativitatea, ea merge până la capăt, iar *capătul negativității este autonegativitatea*, nihilismul nefiind decât negația universală care își devine obiect, destrucția autodestructivă. Cazul limită al intelecției este *intelecția intelecției prin care iluminismul devine propria lui superstiție metanarativă*. Nihilismul este astfel împlinirea autoreflexivă a Luminilor a căror critică universală se autoconține. Autodestrucția performativă a ironistului repetă astfel autodestrucția performativă a scepticului. Când disprețuiești pe toată lumea, ajungi să te disprețuiești pe tine. Dacă totul este vanitate și tu ești vanitate. În dialectica Luminilor, Hegel vede premonitiv cum Voltaire și Diderot se împlinesc în Adorno și Derrida. Hegel *anticipează deci nihilismul în iluminism (la fel cum a anticipat iluminismul în protestantism)*.

BIBLIOGRAFIE

G.W.F. Hegel, *Phänomenologie des Geistes*, Felix Meiner, Hamburg, 1988.

G.W.F. Hegel, *Fenomenologia Spiritului*, Editura Academiei, București, 1965.

*

Denis Diderot, *Hier et Aujourd'hui*, Paris, 1949.

Dan Edelstein, *Iluminismul. O genealogie*, Editura Tact, Cluj-Napoca, 2020.

Jean Hyppolite, *Genèse et structure de la Phénoménologie de l'Ésprit*, Aubier, Paris, 1946.

Robert Gross, *Les Lumières dans la Phénoménologie de l'esprit*, *Phénoménologie de l'Esprit*, Revue Germanique Internationale, CNRS Éditions, Paris, 24/2016.

Jean-François Marquet, *Leçons sur la Phénoménologie de l'Ésprit*, Ellipses, Paris, 2004.

Pirimin Stekeler, *Hegels Phänomenologie des Geistes*, II, Meiner Verlag, Hamburg, 2014.

¹⁷ J.F. Marquet, op.cit., p. 313.